

публікуються в збірнику матеріалів звітної наукової конференції університету, а теми найцікавіших доповідей - у бюлетені «Вузівська бібліотека: Історія. Теорія. Досвід роботи» (Ред. кол.: М.Павлунь, М.Божко, Г.Талантова, В.Кутик, Л.Шаповал, І.Цвіркун), який видає НБ університету.

Щоб діяльність структурних підрозділів була

науковою, реорганізовано відділи опрацювання, книгозберігання, обслуговування; розширені - методичний, резервного фонду, рідкісної книги; організовано відділ наукової систематизації літератури. Все це сприятиме поліпшенню діяльності бібліотеки і вдосконаленню обслуговування читачів.

Євгенія Карпівська

ПРО ДЕЯКІ «МОВНІ ХВОРОБИ»

Повернення української мови в професійну сферу - процес тривалий і болісний. Адже зрозуміло, що заміна російської мови, яка впродовж десятиліть тут необмежено панувала, передбачає розв'язання цілої низки невідкладних завдань. Це передусім вироблення й нормування власної термінології та взагалі власного ділового стилю з відповідною лексикою, сталими зворотами, правилами оформлення ділових паперів. Ясна річ, створення такого професійного мовного «інструмента» вимагає від фахівців і вдосконалення знань з граматики та орфографії української мови, опанування й творчого використання її лексичних багатств. Тільки поглиблене вивчення української мови є запорукою успіху в створенні природного, гнучкого, різноманітного в способах вираження думки українського професійного мовлення.

Українізація професійної сфери, на жаль, неминуче проходить етап інтерференції мов, передусім української та російської, тобто етап взаємодії, взаємонакладання мов, що виявляється в численних помилках і недоліках україномовних текстів. Ці огріхи свідчать про те, що наше професійне мовлення ще хворіє на численні хвороби, без подолання яких неможлива його повноцінна українізація. Знайомство з деякими бібліотекознавчими публікаціями останніх трьох років переконує в тому, що подібні «хвороби» властиві і цій професійній галузі. Найпідступніша з них - сліпе копіювання засобів творення й відмінювання російських слів, а також засобів побудови сталих зворотів, синтаксичних конструкцій, властивих російській мові. Сліпе тому, що воно призводить до творення українських слів, словосполук, які не відповідають нормам граматики сучасної української літературної мови, а отже, свідчать про недостатнє володіння нею. При спорідненості російської та української мов сліпе копіювання загрожує перетворенням українського професійного мовлення на сумнозвісний «суржик». Утвердження ж цього мовного монстра в професійній сфері гальмує її повноцінну українізацію.

Копіювання зразків іншої мови не завжди є сліпим. Воно може бути й творчим, ґрунтуватися на доброму знанні як рідної, так і чужої мови, а

отже, копіювання зразків творення слів може здійснюватися за допомогою ресурсів рідної мови відповідно до норм її граматики. Таке творче копіювання здобуло в лінгвістиці назву калькування (від франц. *calque* «копія») і перетворилося на потужний засіб поповнення словникового фонду мов. Саме таким способом в українській мові утворено численні терміни (пор. рос. *полупроводник* і укр. *напівпровідник*, *телевидение* і *телебачення*, *радиовещание* і *радіомовлення*) та емоційно забарвлені слова (пор. *очковтирательство* і *окозамшлювання*, *уравниловка* і *зрівнялівка*).

Копіювання виявляється в різних формах. Приміром, наслідуватися може морфемна структура слова, а саме: її значущі компоненти (префікси, корінь, суфікси) просто транслітеруються засобами української мови. Питомим українським у таких словах є лише закінчення, завдяки якому вони й набувають псевдоукраїнського вигляду. Наприклад, російське слово *понятийный* (*понятийный аппарат*) українською мовою передається як *понятийний* замість нормативного *поняттєвий* (пор. *зчуттєвий*, *життєвий*, *взуттєвий* тощо); російське *обесцененный* перекладається як *обезцінений* замість нормативного *знецінений* (пор. *із знесилений*, *знедолений* тощо); російське *значимость* відтворюється українською як *значимість* замість належного *значущість* (від *значущий*). Інколи спостерігається певний творчий момент у такому копіюванні, намагання використати при творенні відповідника словотвірні елементи української мови (префікси, основи складних слів тощо). Прикладом такого поєднання творчого й сліпого копіювання можуть служити слова *багатоцілевість* замість *багатоцільовість* (пор. з рос. *многоцелевость* від *многоцелевой*), *співставляти* замість *зіставляти* (пор. з рос. *сопоставлять*). До таких прикладів належить і дієслово *співпадати* (пор. з рос. *совпадать*), яке широко вживається замість нормативного українського дієслова *збігатися*.

До цього ж різновиду сліпого копіювання належить і творення активних дієприкметників з суфіксами *-уч*, *-юч*, *-ач*, *-яч*: *зростаюча тенденція*, *підростаюче покоління*, *системоутворюючі елементи*, *діючий ГОСТ*, *вздємодоповнюючі критерії*, *всєохоплююча дисципліна* та ін. В сучасній українській мові активні дієприкметники поодинокі, напр.:

правляча верхівка, керуючий справами, існуючий лад. Властиве російським активним дієприкметникам значення в українській мові передається різними засобами: а) за допомогою прикметників, пор.: *системотворчі елементи, чинний ГОСТ, молоде покоління, всеосяжна (всеохопна) дисципліна, взаємодоповнювальні (взаємодоповняльні) критерії*; б) за допомогою сполук з іменником у родовому відмінку: *тенденція зростання або тенденція до зростання* або 3) за допомогою означальних речень: *покоління, яке (що) підростає*.

У наведених прикладах копіювалася основа слова, але завдяки питомому закінченню воно ставало ніби українським. Натомість іноді через зовнішню схожість українських та російських слів зі спільним значенням копіюватися може саме зразок творення їхньої певної відмінкової форми. Наприклад, *пристрасть до шах* замість *шахів* за зразком рос. *шахмат*, або *дослідження структурних рівней* замість *рівнів* за зразком рос. *уровень - уровней*.

Досі мова йшла про сліпе копіювання окремих слів, проте копіюватися можуть і цілі словосполучення. Спричинює це та ж сама зовнішня подібність українських та російських слів. Однак часто такі слова в українській мові мають інші значення й не вживаються у складі відповідних сполук. Прикладом подібного різновиду копіювання можуть бути звороти: *проявляти (проявити) увагу* замість *виявляти (виявити) увагу* (проявити можна фотознімки), *підводити (підвести) підсумки* замість *підбивати (підбити) підсумки*, *піднімати (підняти) питання* замість *порушувати (порушити) питання* (піднімати можна руку, вантаж тощо), *приводити (привести) до згубних наслідків* замість *призводити (призвести) до згубних наслідків*, тобто спричинити їх, *приймати (прийняти) участь* замість *брати (взяти) участь* (прийняти можна когось на роботу), *приймати (прийняти) заходи* замість *вживати (вжити) заходи*, *у відділ поступає друкована продукція* замість *надходить*, *у рамках дослідження* замість *у межах дослідження* тощо. Як бачимо, в творенні всіх цих зворотів теж є намагання надати їм українського вигляду. Якщо в окремих словах роль елементів пристосування до української мови, «українізації» російських слів відігравали питомі українські закінчення або корені, то в наведених прикладах цю функцію виконували питомі українські слова, залежні від головного члена сполучення: *увага, участь, заходи, підсумки, питання*.

І, нарешті, ще один різновид сліпого копіювання - відтворення російської моделі синтаксичної конструкції. Це призводить, наприклад, до пору-

шення норм керування відмінковими формами слів, залежних від дієслова. Російські звороти *учить языку, обучать новым методам* передаються часто як *учити мові, навчати новим методам*, тоді як в українській мові дієслова *учити* та *навчати* керують іменниками не в давальному, а в родовому відмінку. Отже, правильними є відповідники *учити мови, навчати нових методів*. Прикладом порушення правил об'єднання слів є зворот *не задовольняє новим вимогам* (пор. з рос. *не соответствует новым требованиям*). Правильними українськими відповідниками будуть *не відповідає новим вимогам* або *не задовольняє нові вимоги (нових вимог)*.

У професійних текстах часто трапляються конструкції з прийменником *по* на зразок *доведення по різноманітним каналам, агенство по продажу, заняття по темі, заступник по науковій роботі, рекомендації по впровадженню* тощо.

Українська мова при вираженні означального значення або значення способу дії на відміну від російської уникає конструкцій з прийменником *по*, а передає їх або за допомогою зворотів без прийменників (*агентство продажу, доведення різноманітними каналами*), або конструкцій з прийменником *з* (*агентство з продажу, рекомендації з впровадження, заняття з теми, заступник з наукової роботи*).

Готуючи ці короткі нотатки, ми прагнули виділити ознаки сліпого копіювання російськомовних зразків в україномовних професійних текстах, а визначивши їх, порадили читачам, як уникнути цієї «мовної хвороби». Зрозуміло, що ми не змогли охопити всі конкретні наслідки сліпого копіювання, а лише вказали на причини їхнього виникнення й можливі помилки. У разі вагання, як утворити правильну форму слова чи певний зворот, яке слово є більш доречним у вираженні тієї чи іншої думки, радимо звертатися до таких словників та довідкових видань з культури української мови:

1. Український правопис. - К.: Наук. думка, 1993, вид. 4-е.
2. Орфографічний словник української мови. - К.: Довіра, 1994.
3. Б.Д. Антоненко-Давидович. Як ми говоримо. - К.: Либідь, 1991.
4. Анти-суржик // За ред. О.А.Сербенської. - Львів: Світ, 1994.
5. И.Р.Выхованец, Е.А.Карпиловская, Н.Ф.Клименко. Изучаем украинский язык: Расширенный курс. - К.: Либідь, 1993.